

Қазақстан Республикасы білім және ғылым министрлігі
Әл - Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті

Факультеті «Философия және саясаттану»
Кафедрасы «Мәдениеттану»

СӨЖ

Тақырыбы: Жаһандану үрдісіндегі маргиналдылықтың заңдылығын негіздеу. Себептері мен салдарын анықтау.

Орындаған: Шарапқызы Дамира
Тексерген: Аликбаева М. Б

Алматы 2023ж

Қазіргі әлемнің жаһандануы әлеуметтік және мәдени байланыстардың, өзара әрекеттесулердің және өзара ерудің едәуір өсуіне байланысты ерекше шиеленісті және қарама-қайшы әлеуметтік-мәдени құбылыстармен бірге жүреді. Бұл процестер, өз кезегінде, әлеуметтік құрылымның күрделенуін, әлеуметтік-мәдени полярлықты, ішкі дифференциацияны тудырады. Қазіргі заманғы, көп өлшемді әлеуметтік-мәдени кеңістіктегі байланыс мәселесі ерекше өзекті болып көрінеді. Түсіну, адекватты және тиімді өзара әрекеттесу қажеттілігі қосымша, толық ашылмаған коммуникативті әлеуметті қамтитын құбылыстарды, әлеуметтік құрылым элементтерін зерттеуді қажет етеді. Мұндай қабілеттерді тасымалдаушы ретінде маргиналды процестерде айқын көрінеді.

•Маргинализация (лат. marginalis-шетінде орналасқан)-әлеуметтанулық құбылыс, адамның психикасына белгілі бір із қалдыратын кез-келген әлеуметтік топтар арасындағы адамның позициясының аралығын, "шекарасын" білдіретін ұғым. Маргинализм деп біз қандай да бір әлеуметтік топтар арасындағы аралық позицияны немесе қоғамдағы экстремалды позицияны алатын адамның немесе топтың жағдайын түсінеміз, бұл осы әлеуметтік құрылымдарға толық енгізілмеуге, бұрынғы әлеуметтік мәртебенің өзгеруіне немесе жоғалуына әкеледі және жеке тұлғаның құндылық-нормативтік бағыты мен мінез-құлқының өзгеруімен бірге жүреді.

•Қазіргі көпполярлы әлем дамуды ынталандыратын әртүрлі көздерге бай. Қоғамда пайда болатын инновациялардың сипаты, олардың қарқындылығы мен бағыты жаңа қабылдауға дайын әлеуметтік құрылымдардың болуымен тікелей байланысты. Әрине, өзгерістердің бастауында тұрған әлеуметтік топтар немесе жеке тұлғалар туралы сұрақ туындайды. Олардың көпшілігінде белгілі бір әлеуметтік-мәдени ортадан тыс шекаралық, перифериялық, маргиналды салаға апаратын белгі бар екеніне назар аударады. Маргинализм факторы саяси және экономикалық тұрақсыздықтың өсуімен айқын көрінеді деп айтуға болады. Сонымен қатар, маргиналдылық мәселесі аз зерттелгендіктен, пікірталас тудыратындықтан, оны одан әрі дамыту ғылымның өзі үшін де қазірдің өзінде өзекті.

Типтік түріндегі маргиналдылық-бұл белгілі бір сыныпқа, топқа объективті тиесіліліктің жоғалуы. Маргиналдылықтың негізгі белгісі-бұрынғы ортамен байланыстардың үзілуі (әлеуметтік, мәдени, қоныстану). Бірте-бірте "маргинализм" терминінің мағынасы кеңейе бастады және қазір ол кез келген әлеуметтік қауымдастықтарға қатысты шекараны, периферияны немесе аралықты белгілеуге қызмет етеді. Маргиналдың классикалық түрі-қаладағы кешегі шаруа - енді шаруа емес және әлі жұмысшы емес. Классикалық (позитивті) нұсқада маргиналдылық жаңа ортаға маргиналдарды қосу және жаңа белгілерді алу арқылы біртіндеп жеңіледі. Маргинализацияның тағы бір нұсқасы (теріс) - өтпелі және перифериялық күй ұзақ уақыт сақталады, ал маргиналдар деклассталған, люмпендік, паразиттік мінез-құлықтың ерекшеліктерін қамтиды. Мұндай маргиналдылық теріс белгісі бар тік ұтқырлықтың нәтижесі деп жарияланды, яғни жоғарыдан төменге жылжудың салдары, төмен қарай ұтқырлық. Сондай-ақ, әлеуметтануда қоғамның типтері туралы түсінік дамығанын ескеру қажет: ашық, жабық және өтпелі типтер. Ашық қоғамдарда ұтқырлық жоғары деп саналады және оларда прогрессивті, жоғары қозғалыс басым, ал маргиналдылық өтпелі, уақытша болып табылады. Жабық типтегі қоғамдарда ұтқырлық төмен. Өтпелі типтегі қоғамдарда ұтқырлықтың ең жоғары дәрежесі мен ауқымы, демек, маргиналдылық - жабықтан ашыққа дейін. Мұндай қоғамдарда көптеген жылдар бойы маргинализм қоғам ішіндегі қозғалыстардың негізгі сипаттамаларының біріне айналады.

•Маргиналдылық табиғи және жасанды түрде жасалуы және сақталуы мүмкін. Табиғи маргиналдылық туралы экономикалық, әлеуметтік немесе мәдени сипаттағы процестерге қатысты айту керек, соның арқасында кез - келген қоғамда бұзылған және құлдыраған элементтер мен топтар, сондай-ақ қоғамға қарсы элементтер пайда болады. Басқаша айтқанда, ашық немесе жабық, тұрақты немесе өтпелі кез-келген қоғамда салыстырмалы түрде ұқсас қалыптасу көздері, келбеті мен психологиясы бар перифериялық топтар бар. Бұл топтардың меншікті салмағы ғана әртүрлі болуы мүмкін.

Тағы бір нәрсе, егер қоғамда қайта құрылымдау процесі кешіктірілсе және маргинализм шамадан тыс жаппай және ұзақ мерзімді әлеуметтік құбылысқа айналса, бұл жағдайда маргиналдар әлеуметтік тұрақтылықтың ерекшеліктерін алады, әлеуметтік құрылымдардың үзілістеріне ұшырайды. Бұл, әдетте, билік саналы түрде жүргізген жасанды маргинализация саясатының, яғни жүздеген мың, тіпті миллиондаған адамдардың перифериялық, кемсітушілік немесе шектеу жағдайына ауысуының нәтижесінде пайда болады. Бүгінгі таңда қоғамның әлеуметтік трансформациясы стратификация жүйесінде бұрын болмаған қабаттардың пайда болуымен ғана емес - ең алдымен ірі және орта меншік иелерінің класы, "жаңа кедейлер" қабаты, маргиналдар, жұмыссыздар, сонымен қатар осы қабаттардың жаңадан пайда болған мәртебелік-рөлдік функцияларға сәйкес бейімделуі, әлеуметтік және жеке сәйкестікті қайта бағдарлауы жатады. Әр жылдары құрылымдық теңсіздіктің әртүрлі аспектілеріне, оны тереңдетуге, қоғамның әлеуметтік поляризациясы мен маргиналдануына, әлеуметтік кеңістіктің интеграциясы мен ыдырауына; орта таптың қалыптасу проблемаларына; билік қатынастарына; әлеуметтік-өндірістік құрылымдардағы еңбек автономиясына баса назар аударылды. Жұмыспен қамту мәртебесін өзгерте отырып, халықтың бұл бөлігі өзінің құндылық-нормативтік көзқарастарымен, тұтыну құрылымымен, сапасы мен өмір салтымен, сәйкестендіру қалауларымен және өмірлік құндылықтарымен топтық сенімділік белгілерін қалыптастырды. Осылайша, жаңа әлеуметтік-топтық процестердің тұтас кешені жүзеге асырылды, топтық сана мен топтық шоғырлану мен интеграция құбылысы қалыптасты.

Маргиналды жағдай әлеуметтік-мәдени тәжірибенің ұқсас емес формаларының шекараларында пайда болады, әрдайым өте шиеленісті және іс жүзінде әр түрлі жүзеге асырылады. Бұл невроздардың, моральсыздандырудың, наразылықтың жеке және топтық түрлерінің көзі болуы мүмкін. Бірақ бұл жаңа қабылдау мен түсінудің қайнар көзі ғалам мен қоғам, интеллектуалды, көркем және діни шығармашылықтың тривиальды емес формалары. Әлемдік мәдениет тарихына ретроспективті көзқарас адамзаттың рухани тарихындағы көптеген жаңару тенденциялары (әлемдік діндер, ұлы философиялық жүйелер мен ғылыми тұжырымдамалар, әлемді көркемдік бейнелеудің жаңа формалары) көбінесе олардың пайда болуына маргиналды тұлғалар мен әлеуметтік-мәдени ортаға байланысты екенін көрсетеді. Соңғы онжылдықтардағы технологиялық, әлеуметтік және мәдени өзгерістер маргиналдылық мәселесіне сапалы жаңа контур берді. Урбанизация, жаппай көші - қон, гетерогенді этномәдени және діни дәстүрлердің тасымалдаушылары арасындағы қарқынды өзара іс-қимыл, ғасырлар бойғы мәдени кедергілердің бұлыңғырлануы, бұқаралық коммуникация құралдарының халыққа әсері-осының бәрі қазіргі әлемде шекті мәртебенің миллиондаған адамдардың өмір сүру нормасына айналуына әкелді. 70-80 жылдардағы сынықта осы орасан зор адамдар мен олардың жағына шыққан зиялы қауымның мүдделерін, әлеуметтік басқарудың әдеттегі формаларын (мемлекеттік институттар, саяси партиялар, дәстүрлі шіркеу иерархиялары және т.б.) қолдана отырып, білдіру және қорғау мүмкін болмағаны анықталды.

Дәл осы кезеңде әлемде "бейресми" деп аталатын қоғамдық қозғалыстардың - ағартушылық, экологиялық, құқық қорғау, мәдени, діни, жерлестік, қайырымдылық және т.б. - қалыптасуының қарқынды процесі басталды, олардың мәні қазіргі әлеуметтік өмірге маргиналды топтардың қосылуымен байланысты. Жеке маргиналдылық жеке тұлғаның оны толығымен қабылдамайтын топқа толық енбеуімен және оны жолдан таюшы ретінде қабылдамайтын шығу тобынан алшақтауымен сипатталады. Жеке адам екі немесе одан да көп түрлі топтардың өмірі мен дәстүрлерін бөлісетін "мәдени гибрид" (Парк Р.) болып шығады. Топтық маргинализм қоғамның әлеуметтік құрылымының өзгеруінен, экономика мен саясатта жаңа функционалды топтардың қалыптасуынан, ескі топтарды ығыстырып, олардың әлеуметтік жағдайын тұрақсыздандырудан туындайды.

Р.Э. Парктің "адамның көші-қоны және маргиналды адам" атты танымал эссесі шыққаннан кейін маргиналдық құбылысы туралы көптеген жұмыстар жазылды. Көптеген жылдар бойы талқылау барысында бұл тақырып өзекті және әлі де өзектілігін жойған жоқ. Осы уақытқа дейін маргиналдылық құбылыс ретінде нені білдіретіні туралы конвенциялық түрде қабылданған пікір де жоқ. Тіпті маргиналдылықты "қалыптан тыс нәрсе" деп түсінген кезде ұзақ уақыт бойы "ескірген" болып көрінетін бұл түсінік әлі күнге дейін өзінің маңыздылығын сақтайды. Қазір бұл құбылысты түсіну деңгейі болжамдар жасау және маргинализация процестеріне әсер ету үшін әлі де жеткіліксіз. Себептердің бірі маргинализация механизмінің анық жетістігі болуы мүмкін. Басылымдарда тек таза гуманитарлық сипаттағы дәлелдер бар. Бұл құбылыс, атап айтқанда, кейбір адамдардың ішкі әлемнің сәйкессіздіктеріне пассивті реакциясымен, психологиялық регрессиямен немесе өзінің маңыздылығының терең рефлексиясымен байланысты.

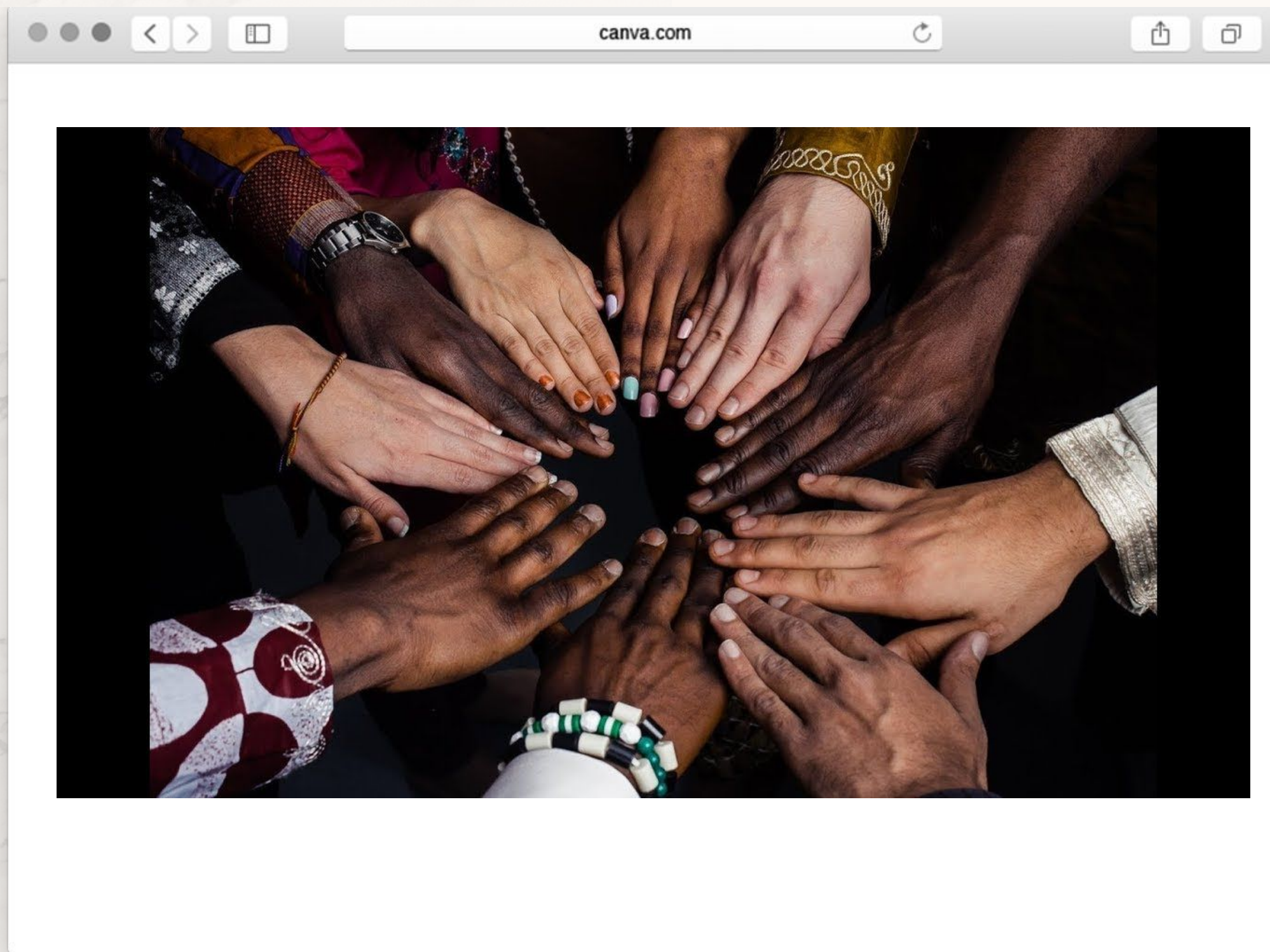
Алайда, қазіргі әлеуметтік процестерге, жаһандық әлеуметтік болмыстың құрылымына маңызды әсер ететін тағы бір фактор бар - бұл этникалық фактор. Сонымен қатар, қазіргі өркениеттік процестердегі этникалық фактордың рөлі екі жақты. Бір жағынан, этнос (этникалық қоғам) жаһандану барысында мәдениеттерді біріздендіру мен нивелирлеуге үлкен кедергі болып табылады, осылайша әлемдегі мәдени әртүрлілікті қолдау әлеуметтік дамудың қайнар көздерінің бірі болып табылады. Екінші жағынан, жаһандану процестерінің қысымымен этнос мәдени тығыздығын жоғалтады, еңбек пен мәдени көші-қонның жаһандық ағындарына белсенді түрде қосылып, әлеуметтік және мәдени өмірдің жаңа формаларын нәтижесінде этникалық фактор жаһандық әлеуметтік болмыстың құрылтайшысы ретінде де әрекет етеді, яғни оның негізгі шаралары - әлеуметтік кеңістік пен әлеуметтік уақыт.

9:41

•Этникалық маргинализм- қос этникалық өзіндік сананы тудыратын екі этникалық мәдениетке бір мезгілде жататын этномәдени процесс .Этникалық маргинализм-бұл басқа этникалық қауымдастықтардың өкілдері арасында адамның ұзақ өмір сүруінің салдары. Әдетте маргинализм этникалық аккумуляция және ассимиляция процестерімен бірге жүреді. Бұл этникалық аралас некенің ұрпақтарына, сондай-ақ этникалық ортаға енгізілген этникалық азшылықтардың өкілдеріне тән. Қазіргі жағдайда этникалық маргинализм көбінесе этникалық ерекше дәстүрлі мәдениеттермен бетпе-бет келетін біртұтас "Еуропалық" урбанистік мәдениеттің кеңеюімен байланысты. Орыс жағдайында этникалық маргинализм көбінесе әртүрлі халықтардың өкілдерін орыс тілді халықтың біртұтас мәдениетіне, әсіресе қалаларға интеграциялау кезінде пайда болады.Әдетте, маргинализм мәдениеттердің әлеуметтік мәртебесінің теңсіздігі туралы идеямен бірге жүреді және психологиялық тұрғыдан адамның мәртебесі бойынша "жоғары" мәдениетке толық қатыспайтындығын және бастапқы "төмен" деңгейден толық үзілмегендігін түсінуімен көрінеді. Бұл жағдайда маргиналдылық олардың этникалық мәртебесіне әсер ететін терең, субъективті тәжірибелерде көрінетін белгілі бір ұлттық қауымдастық өкілдерінің этнопсихологиялық "қосарлану" күйімен сипатталады.

Шынында да, қазіргі әлемге маргиналды этно-тарихи қауымдастықтар өте тән құбылыс. Ол экономикалық және саяси шындықты қайта құру, және жаңа мемлекеттердің пайда болуы, экономикалық және коммуникативтік бағдарлардың, өзара іс-қимыл бағыттарының, әкімшілік шекаралардың және т.б. өзгеруі арқылы өзінің ауқымы мен энергиясын арттырды. Маргиналды этникалық қауымдастықтар үшін дуализм, екі арнаның, интеграциялық байланыстардың екі векторының және тиісті центрге тартқыш байланыстардың қатар өмір сүруі тән: ол өзінің тарихи, мәдени туған массивімен, қазіргі заманғы саяси-экономикалық орталықпен, қоғамдық өмірдің жаңа, нақты жағдайларындағы коммуникациялық бағдарлармен байланысты.

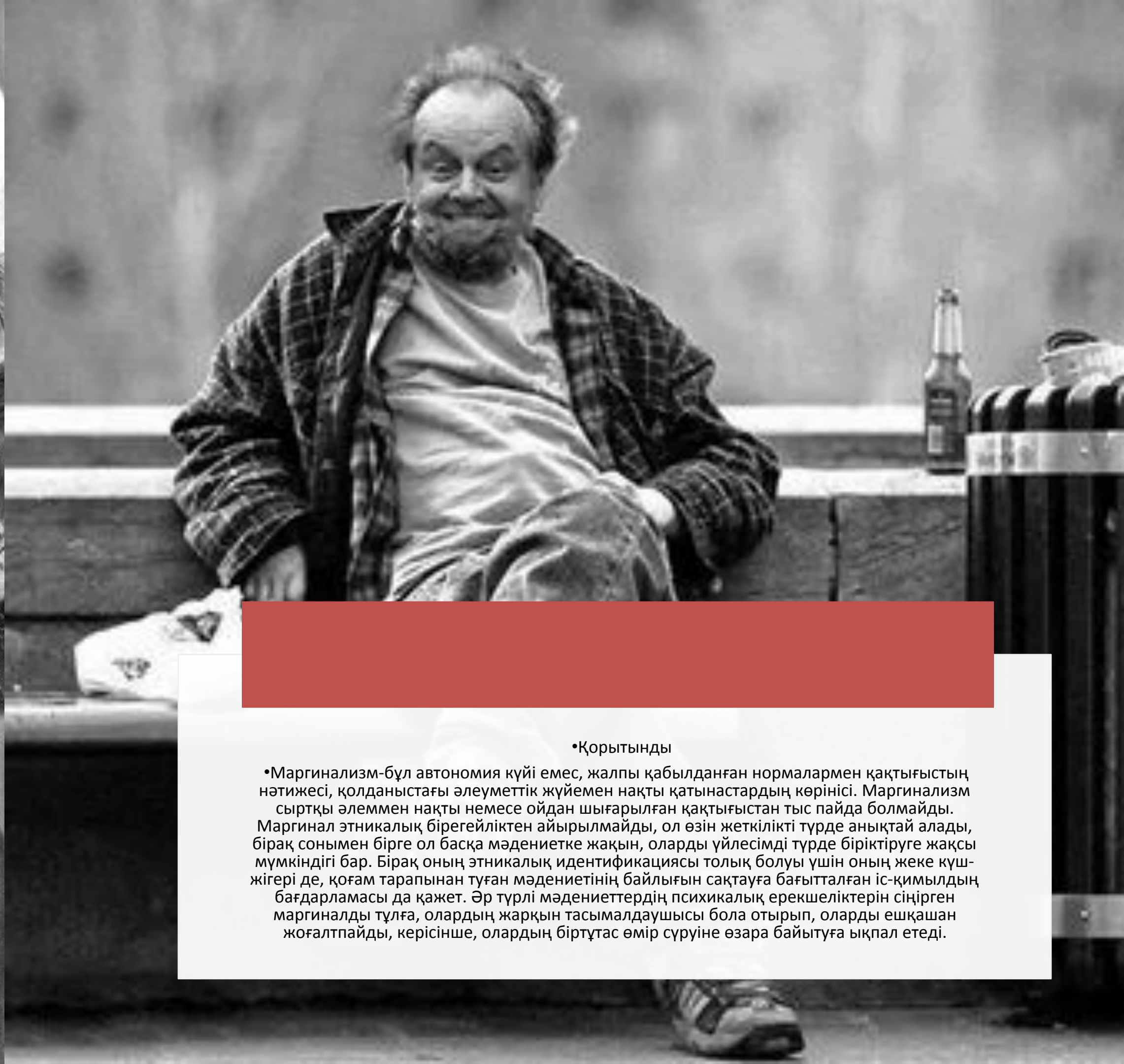
Қазіргі адамзат пен оның тіршілік ету ортасының жағдайы мен өзгеруінің маңызды және жан-жақты сипаттамаларының бірі ретінде танылған "жаһандану", "жаһандық әлем" мәселелерінің маңыздылығының артып келе жатқанын атап өту қажет.

Демек, жаһандану процестерінің құрылымдық құрамдас бөлігі болып табылатын маргинализм, этникалық, этникалық маргинализм тақырыптарын олардың өзара байланысынан тыс талқылау мүмкін емес. Бұл глобалистика әдебиетінде және маргиналистикада көрініс тапты.

Жаһандану феномені аясында адамдардың, топтардың, қауымдастықтардың, жеке тұлғалардың үлкен массаларының сәйкестігі мәселелері өзекті болып отырғаны маңызды. Сәйкестендіру және маргинализация проблемаларының өзара тәуелділігінің айқындылығы әлеуметтік теорияларға осы процестердің толық енгендігімен және олардың перспективалық даму мүмкіндіктерін зерттеу міндеттерін қояды. Жаһанданудың көп қырлы процесінің қарама-қайшылығы, көптеген зерттеушілердің пікірінше, олардың пәндік ерекшеліктеріне қарамастан, этникалық мәселелермен, ұлт-мемлекет дағдарысымен, аймақтандыру, мәдени және жергілікті әртүрлілікпен және т. б байланысты.

Қоғам өзара әрекеттесудің жылжымалы реттелген конфигурациясы болғандықтан және қазіргі қоғам өте күрделі және жоғары дәрежеде сараланған конфигурация болғандықтан, оны қолдауға жеткілікті адам-бұл басқалардың әртүрлі үлгілерімен соқтығысатын өзара әрекеттесудің бірқатар "жүйелеріне" қатыса алатын және қоғамның барлық қатысу нүктелерінде процесс ретінде көбеюін қолдайтын адам. Яғни, қазіргі қоғамға бір уақытта көптеген "топтарда", "мәдениеттерде" және т. б. өмір сүре алатын адам қажет. Осы тұрғыдан алғанда, Парктың пікірінше, маргиналды адам-бұл "әрдайым салыстырмалы түрде өркениетті адам". Қазіргі қоғам немесе "өркениет үшін дәстүрлі типтегі адам бір" мәдениетке толығымен байланған және басқа мәдениеттерге жабық, функционалды түрде жарамсыз тасымалдаушы және агент болып табылады.

•Қорытынды

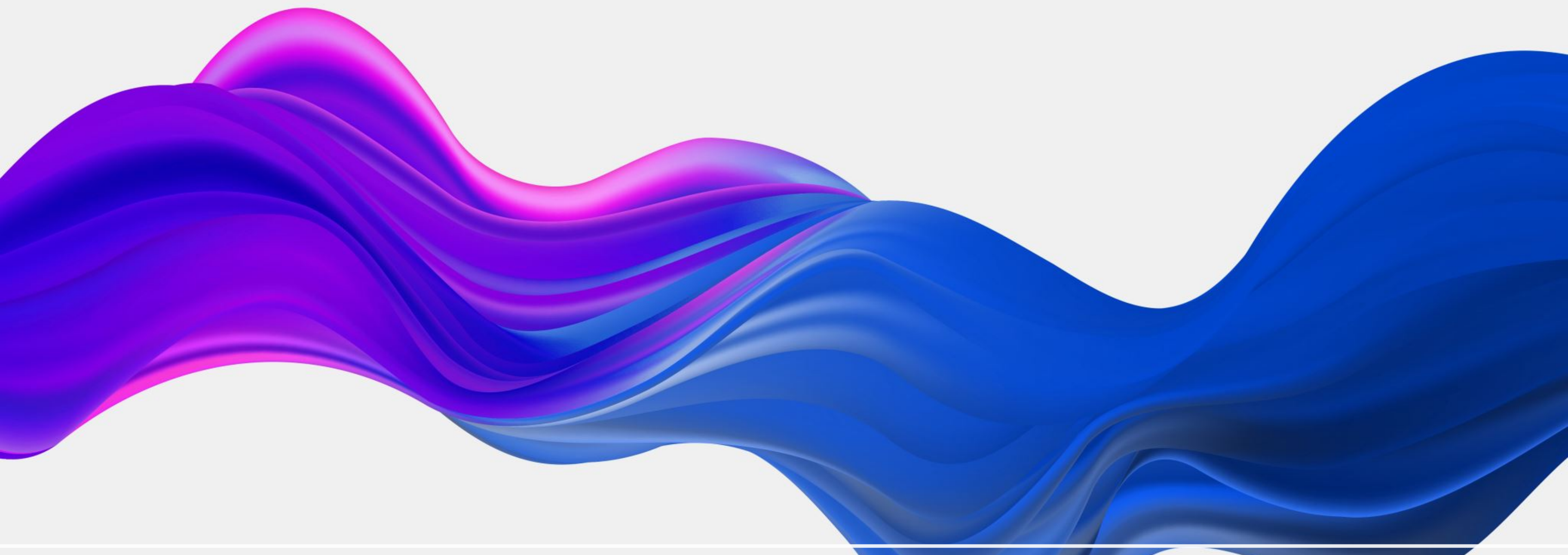
•Маргинализм-бұл автономия күйі емес, жалпы қабылданған нормалармен қақтығыстың нәтижесі, қолданыстағы әлеуметтік жүйемен нақты қатынастардың көрінісі. Маргинализм сыртқы әлеммен нақты немесе ойдан шығарылған қақтығыстан тыс пайда болмайды. Маргинал этникалық бірегейліктен айырылмайды, ол өзін жеткілікті түрде анықтай алады, бірақ сонымен бірге ол басқа мәдениетке жақын, оларды үйлесімді түрде біріктіруге жақсы мүмкіндігі бар. Бірақ оның этникалық идентификациясы толық болуы үшін оның жеке күш-жігері де, қоғам тарапынан туған мәдениетінің байлығын сақтауға бағытталған іс-қимылдың бағдарламасы да қажет. Әр түрлі мәдениеттердің психикалық ерекшеліктерін сіңірген маргиналды тұлға, олардың жарқын тасымалдаушысы бола отырып, оларды ешқашан жоғалтпайды, керісінше, олардың біртұтас өмір сүруіне өзара байытуға ықпал етеді.

Пайдаланылган әдебиеттер тізімі:

1. Дробязко Н.Е. Маргинальная культура в современном обществе // Аналитика культурологии.

2. . Межуев В.М. Модернизация и глобализация: два проекта "эпохи модерна" // Глобализация и перспективы современной цивилизации.

3. Устюгова Е.Н. Глобализация и культура: исторический контекст // Философские науки.

Назарларыңызға рахмет!